

گرایش موضوعی در کتاب‌خوانی دانش‌آموزان دوره راهنمایی کرمانشاه

دکتر حسن منتصب مجابی^۱

چکیده: بررسی‌ها نشان می‌دهد که نوجوانان ما گرچه به مطالعه علاقه‌مند هستند، اما تحقیقات لازم برای پی‌بردن به میزان علاقه آنها به انواع مختلف مواد خواندنی به‌طور گسترده صورت نگرفته است. پی‌بردن به این مسئله می‌تواند راهگشای تمام دست‌اندرکاران کتاب‌های نوجوانان برای تألیف، تدوین، و عرضه کتاب‌های مناسب در این زمینه، و در نتیجه گسترش فرهنگ کتابخوانی در مملکت باشد. تحقیق حاضر که برای اولین بار در سال ۱۳۵۲ در سطح تهران انجام گرفته مجدداً، و پس از ۲۶ سال، در شهر کرمانشاه به اجرا درآمده است تا علاوه بر دست‌یابی به اطلاعات تازه در این مورد، مقایسه‌ای تطبیقی نیز با توجه به تغییر دو عامل زمان و مکان صورت گرفته باشد.

مقدمه

از آنجا که کتاب می‌تواند نقش بسیار مهمی در ارائه دانش مورد نیاز بشر ارائه دهد، کتابخوانی و عادت به مطالعه - که می‌بایست از کودکی آغاز گردد - همیشه مورد توجه خاص مسئولان آگاه برای برنامه‌ریزی‌های فرهنگی، آموزشی، و پرورشی بوده است. بدین جهت دو سؤال مهم از همان ابتدا مطرح می‌شود که برای کودکان و نوجوانان چه باید نوشت، و چگونه باید نوشت، تا هم آنها را به مطالعه و کتابخوانی علاقه‌مند کرد و هم به نیازهای واقعی آنان در این مسیر پاسخ مناسب و شایسته داد.

پاسخ به دو سؤال مذکور فقط از طریق تحقیق و مطالعات علمی و تخصصی گسترده‌ای امکان‌پذیر می‌شود تا براساس آن بتوان حتی‌الامکان راه‌های بهتر را برای رسیدن به مقصود

۱. استادیار و مدیر گروه کتابداری دانشگاه رازی کرمانشاه

شناسایی کرد.

پژوهش حاضر نیز به همین منظور صورت گرفته است. با این امید که یافته‌های آن بتواند کمکی باشد به هرگونه برنامه‌ریزی در امر کتاب و کتابخوانی نوجوانان این مرزوبوم. فکر انجام چنین تحقیقاتی اولین بار و حدود ۲۶ سال پیش به‌خاطرم خطور کرد و بدین جهت با علاقه‌مندی و اشتیاق، موضوع پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری خود را در همین زمینه انتخاب کردم، و آن را در سال ۱۳۵۲ به پایان رساندم. نتایجی که از آن تحقیق به‌دست آوردم برایم بسیار جالب و در بسیاری از موارد غیرمنتظره بود. اما نکته‌ای که مرا بسیار متأسف ساخت این بود که به عیان می‌دیدم سیرکار تألیف و نشر و انتخاب کتاب در کتابخانه‌ها در مسیری است که اغلب با خواسته‌های نوجوانان هم‌سویی ندارد. اهمیت موضوع مرا واداشت تا پس از گذشت ۲۶ سال تحقیق گذشته را مجدداً، و به عنوان طرح تصویب شده دانشگاه رازی کرمانشاه، تکرار کنم. انجام دوباره آن نه تنها دوباره کاری محسوب نمی‌شود بلکه امتیازات متعددی را نیز به همراه داشته است، از جمله پاسخ به این سؤال که: بعد از گذشت بیش از یک ربع قرن چه تغییراتی ممکن است در ذوق مطالعاتی نوجوانان این مملکت به‌وجود آمده باشد؟ از طرفی، چون تحقیق گذشته اینجانب در شهر تهران انجام گرفته بود و هم اکنون شهر کرمانشاه برای انجام دوباره آن انتخاب می‌شد ویژگی دومی نیز به پژوهش حاضر داده است. یعنی دو تحقیق یکسان در مورد موضوعی واحد، اما در شرایط زمانی و مکانی متفاوت در یک کشور. به این دلیل نتایج و یافته‌های تحقیق ۲۶ سال پیش خود را در کنار تحقیق حاضر قرار داده‌ام تا خواننده علاوه بر دست‌یابی به داده‌های جدید از پاسخ‌هایی که به سئوالات مشابه در گذشته داده شده است آگاه شود و در ضمن بتواند مطالعه‌ای تطبیقی در این زمینه داشته باشد. برای شروع کار - چون گذشته - چهار منطقه جغرافیایی شمال، جنوب، شرق و غرب شهر در نظر گرفته شد، و در هر منطقه دو مدرسه راهنمایی پسرانه و دخترانه به‌طور تصادفی انتخاب شد. از هر مدرسه سه کلاس اول و دوم و سوم راهنمایی، و از هر کلاس فقط بیست نفر به‌طور تصادفی انتخاب شدند و به این ترتیب ۲۴۰ دانش‌آموز دختر و به‌همین تعداد پسر، یعنی جمعاً ۴۸۰ نفر به پرسشنامه تحقیق پاسخ گفته‌اند.

سئوالات مطرح شده در پژوهش به شکل کتبی و در پرسشنامه‌ای سه صفحه‌ای با ۴۲ سؤال مختلف قرار داده شد و دقت زیادی به عمل آمد تا سئوالات روشن و بدون ابهام بوده و پاسخ آن با انتخاب یکی از چهار گزینه: خیلی، متوسط، کم، هیچ، به سادگی امکان‌پذیر باشد. پس از پایان کار تکمیل پرسشنامه توسط دانش‌آموزان، برای تبدیل پاسخ‌های داده شده به شکل: خیلی، متوسط، کم یا هیچ، به اعدادی قابل مقایسه و تفسیر، به هر یک از پاسخ‌های

مذکور ضریب عددی داده شد. به این ترتیب پاسخ خیلی با ضریب ۳، متوسط با ضریب ۲، کم با ضریب ۱ و هیچ با ضریب صفر. به عنوان مثال، اگر از ۲۰ پاسخ داده شده به یک سؤال در هر کلاس، ۱۰ نفر پاسخ خیلی، ۵ نفر پاسخ متوسط، ۳ نفر پاسخ کم و ۲ نفر پاسخ هیچ را علامت زده باشند، محاسبه به این شکل انجام گرفته است:

$$(10 \times 3) + (5 \times 2) + (3 \times 1) + (2 \times 0) = 34 - 20 = 2/15$$

میانگین به دست آمده (که حداکثر تا ۲ رقم اعشار محاسبه شده است) بیانگر این است که در مجموع نظر بیست دانش‌آموز مذکور چنین (۰/۱۵) بالاتر از متوسط (۲) است. به این ترتیب میانگین‌های عددی به دست آمده همگی قابل درک، تفسیر، و مقایسه شده است.

جدول ۱ که در آن میانگین نظریات دانش‌آموزان در مورد کلیه ۱۱ نوع کتاب عمومی مورد پرسش به تفکیک پسر، دختر، میانگین هر دو، و نیز میانگین تحقیق ۲۶ سال پیش در این مورد دیده می‌شود.

جدول ۱. نظر دانش‌آموزان در مورد ۱۱ نوع کتاب عمومی

شماره	سؤال	پسرها	دخترها	میانگین	میانگین گذشته
۱	داستان‌های شاد	۲/۴۵	۲/۵۷	۲/۵۱	۲/۴۵
۲	داستان‌های غم‌انگیز	۱/۶۳	۱/۸۲	۱/۷۳	۱/۹۶
۳	داستان‌های خیالی	۲/۰۳	۲/۱۳	۲/۰۸	۱/۶۳
۴	داستان‌های خنده‌دار	۲/۴۳	۲/۴۴	۲/۴۳	۲/۴۴
۵	داستان‌های قهرمانی	۲/۵۳	۱/۷۱	۲/۱۲	۲/۱۱
۶	داستان‌هایی در مورد حیوانات	۲	۱/۵۸	۱/۷۹	۲/۰۲
۷	داستان‌های واقعی	۲/۴۸	۲/۷۸	۲/۶۳	۲/۶۹
۸	داستان‌های تاریخی	۲/۳۳	۲/۱۹	۲/۲۵	۲/۱۳
۹	شعر	۲/۰۵	۲/۴۲	۲/۲۳	۱/۷۰
۱۰	کتاب‌های علمی ساده	۱/۸۳	۲/۰۸	۱/۹۵	۲/۲۷
۱۱	درباره بزرگان و دانشمندان	۲/۳۴	۲/۴۳	۲/۳۸	۲/۱۹
	میانگین کل	۲/۱۹	۲/۱۹	۲/۱۹	۲/۱۴

طبق جدول ۱ پسرها به "داستان‌های قهرمانی" (۲/۵۳)، و دخترها به "داستان‌های واقعی" (۲/۷۸) بیشتر از انواع دیگر علاقه نشان داده‌اند. مقایسه دو عدد فوق نیز بیانگر آن است که دخترها به بهترین انتخاب خود (۲/۷۸) بیشتر از پسرها (۲/۵۳) توجه دارند. کمترین میزان علاقه را پسرها به "داستان‌های غم‌انگیز" (۱/۶۳)، و دخترها به "داستان‌های قهرمانی" (۱/۷۱) ابراز داشته‌اند. به عبارت دیگر بهترین کتاب در این زمینه برای پسرها، یعنی "داستان‌های قهرمانی" کمترین جاذبه را برای دخترها دارد. در مجموع نیز بالاترین میانگین مربوط به "داستان‌های

واقعی* (۲/۶۳)، و کمترین آن دربارهٔ "داستان‌های غم‌انگیز" (۱/۷۳) می‌باشد. در تحقیق گذشته "داستان‌های خیالی" (۱/۶۳) کمترین، و "داستان‌های واقعی" (۲/۶۹) بیشترین میانگین را دارد. به این ترتیب و در مجموع، "داستان‌های واقعی" هم در گذشته و هم در حال بالاترین میانگین را نشان می‌دهد.

در مقایسهٔ میانگین‌های گذشته و حال، دو موضوع: "شعر" و "داستان‌های خیالی" بیشترین رشد را از نظر جلب توجه نوجوانان داشته، و در مقابل، علاقه به کتاب‌های علمی بیشتر از بقیه کاهش یافته است. میزان علاقه پسرها در مجموع به ۱۱ کتاب فوق دقیقاً برابر دخترها است (۲/۱۹)، و نسبت به گذشته نیز از رشد اندکی برخوردار است.

علاوه بر ۱۱ مورد کتاب فوق‌الذکر، به‌طور جداگانه راجع به ۱۹ نوع کتاب مذهبی نیز که مورد پرسش قرار گرفته، اطلاعات بدست آمده کلاً و به تفکیک نشان داده شده است.

جدول ۲. نظر دانش‌آموزان در مورد ۱۹ نوع کتاب‌های مذهبی

شماره	سئوال	پسرها	دخترها	میانگین	میانگین گذشته
۱	درباره خداوند	۲/۸۹	۲/۹۳	۲/۹۱	۲/۹۲
۲	اسلام چه می‌گوید	۲/۵۴	۲/۵۰	۲/۵۲	۲/۸۱
۳	ترجمه و معنی قرآن	۲/۴۳	۲/۵۱	۲/۴۷	۲/۵۴
۴	تاریخ اسلام	۲/۴۷	۲/۳۱	۲/۳۹	۲/۵۶
۵	زندگی حضرت پیامبر (ص)	۲/۹۰	۲/۸۷	۲/۸۸	۲/۹۱
۶	زندگی پیامبران دیگر (ع)	۲/۶۰	۲/۵۹	۲/۵۹	۲/۶۰
۷	زندگی حضرت علی (ع)	۲/۹۲	۲/۹۱	۲/۹۱	۲/۹۲
۸	زندگی حضرت فاطمه س*	۲/۶۲	۲/۸۵	۲/۷۳	*
۹	زندگی امام‌های دیگر (ع)	۲/۴۲	۲/۴۰	۲/۴۱	۲/۶۵
۱۰	زندگی حضرت صاحب (ع)	۲/۸۸	۲/۹۰	۲/۸۹	۲/۸۶
۱۱	فرمایشات پیامبر (ص)	۲/۶۱	۲/۶۱	۲/۴۶	*
۱۲	فرمایشات ائمه (ع)	۲/۴۹	۲/۴۴	۲/۴۶	*
۱۳	زندگی مسلمانان بزرگ	۲/۲۵	۲/۱۵	۲/۲۰	۲/۳۶
۱۴	زندگی دانشمندان مسلمان	۲/۱۴	۲/۱۲	۲/۱۳	۲/۱۹
۱۵	داستان‌های مذهبی	۲/۱۳	۲/۱۲	۲/۱۳	۲/۴۹
۱۶	پاسخ به سوالات مذهبی	۲/۲۱	۲/۳۹	۲/۳۰	۲/۵۶
۱۷	اهمیت دین	۲/۲۶	۲/۴۸	۲/۳۷	۲/۵۶
۱۸	برای اعتقاد بیشتر به دین	۲/۴۵	۲/۶۷	۲/۵۶	۲/۷۸
۱۹	شناخت دین‌های دیگر	۲/۰۳	۲/۰۷	۲/۰۵	۱/۹۹
	میانگین کل	۲/۴۸	۲/۵۱	۲/۵۰	۲/۶۰

* این سه سؤال در تحقیق گذشته مطرح نشده و در نتیجه جای آنها در ستون مربوطه (ستون آخر) خالی است.

برخی از نتایج به دست آمده از جدول ۲ به قرار زیر است:

۱. پسرها بیشترین علاقه را به "زندگی حضرت علی (ع)" و دخترها "درباره خداوند" ابراز داشته‌اند.

۲. پایین‌ترین میانگین، هم در پسرها و هم در دخترها، مربوط می‌شود به "شناختن دین‌های دیگر".

۳. بیشترین تفاوت‌ها در میزان علاقه پسرها نسبت به علاقه دخترها در مورد: "زندگی حضرت فاطمه (س)" (۲/۶۲ و ۲/۸۵)، و نیز "اهمیت دین" (۲/۲۶ و ۲/۴۸) به چشم می‌خورد، و در یک مورد هم: "فرمایشات پیامبر (ص)" میزان علاقه هر دو جنس دقیقاً یکی است (۲/۶۱).
۴. در مجموع، و با توجه به میانگین نظریات پسرها و دخترها با هم، بالاترین توجه به دو موضوع: "درباره خداوند" و "زندگی حضرت علی (ع)" (۲/۹۱) و طور یکسان به چشم می‌خورد، و پس از آن به "زندگی حضرت صاحب (ع)" (۲/۸۹).

۵. در بررسی میانگین تحقیق گذشته نیز، دقیقاً مثل زمان حال، بالاترین علاقه به طور یکسان به دو موضوع: "درباره خداوند" و "زندگی حضرت علی (ع)" داده شده، اما با ۰/۰۱ بیشتر (۲/۹۲)، و در مرحله پس از آن به "زندگی حضرت پیامبر (ص)" (۲/۹۱).

۶. کمترین علاقه در تحقیق گذشته نیز، مثل زمان حال، مربوط می‌شود به "شناختن دین‌های دیگر" (۱/۹۹).

۷. در مجموع و با توجه به میانگین کل، دخترها (۲/۵۱) کمی بیشتر از پسرها (۲/۴۸) به کتاب‌های مذهبی ابراز علاقه کرده‌اند، که میانگین هر دو، یعنی (۲/۵۰) به طور قابل ملاحظه‌ای نسبت به تحقیق گذشته (۲/۶۰) کاهش نشان می‌دهد.

۸. افزایش علاقه نسبت به کتاب‌های عمومی (با توجه به جدول ۱)، و برعکس آن، کاهش علاقه به کتاب‌های مذهبی (در جدول ۲) در تحقیق زمان حال، نیاز به ریشه‌یابی جدی دارد و نمی‌توان از آن بی‌توجه گذشت.

جدول ۳ در واقع نتیجه‌گیری کلی از دو جدول ۱ و ۲ است؛ زیرا این جدول تلفیقی از آن دو بوده و همه ۳۰ مورد کتاب‌های مورد پرسش را با هم مورد مقایسه کامل قرار می‌دهد، و بدین جهت بیشترین اطلاعات را می‌توان از این جدول استخراج کرد.

یعنی متوسط، و ۱ به معنی کم می‌باشد، به‌خوبی مشخص است که عدد ۲/۹۲ نشان دهنده اشتیاق فراوان به این‌گونه کتاب‌ها (زندگی حضرت علی "ع") در میان نوجوانان پسر است، در حالی که تاکنون ناشران و نویسندگان به این تقاضا پاسخی مناسب نداده‌اند.

جدول ۳. نظر دانش‌آموزان در مورد همه انواع کتاب‌های پرسش شده به ترتیب اولویت

ردیف	پسرها	دخترها	میانگین	میانگین تحقیق گذشته
۱	زندگی حضرت عی ۲/۹۲	درباره خداوند ۲/۹۳	درباره خداوند ۲/۹۱ و	درباره خداوند ۲/۹۲ و
۲	زندگی حضرت بیغمبر ۲/۹۰	زندگی حضرت عی ۲/۹۱	زندگی حضرت عی ۲/۹۱	زندگی حضرت عی ۲/۹۲
۳	درباره خداوند ۲/۸۹	زندگی حضرت صاحب ۲/۹۰	زندگی حضرت صاحب ۲/۸۹	زندگی حضرت بیغمبر ۲/۹۱
۴	زندگی حضرت صاحب ۲/۸۸	زندگی حضرت بیغمبر ۲/۸۷	زندگی حضرت بیغمبر ۲/۸۸	زندگی حضرت صاحب ۲/۸۶
۵	زندگی حضرت فاطمه ۲/۶۲	زندگی حضرت فاطمه ۲/۸۵	زندگی حضرت فاطمه ۲/۷۳	اسلام چه می‌گوید ۲/۸۱
۶	فرمایشات پیامبر (ص) ۲۶۱	داستان‌های واقعی ۲/۷۸	داستان‌های واقعی ۲/۶۳	برای اعتقاد بیشتر به دین ۲/۷۸
۷	زندگی پیامبران دیگر ۲/۶۰	برای اعتقاد بیشتر به دین ۲/۶۷	فرمایشات پیامبر ۲/۶۱	داستان‌های واقعی ۲/۶۹
۸	اسلام چه می‌گوید ۲/۵۴	فرمایشات پیامبر ۲/۶۱	زندگی پیامبران دیگر ۲/۵۹	زندگی امام‌های دیگر ۲/۶۵
۹	داستان‌های تهرمانی ۲/۵۳	زندگی پیامبران دیگر ۲/۵۹	برای اعتقاد بیشتر به دین ۲/۵۶	زندگی پیامبران دیگر ۲/۶۰
۱۰	فرمایشات ائمه ۲/۴۹	داستان‌های شاد ۲/۵۷	اسلام چه می‌گوید	تاریخ اسلام ۲/۵۶ و
۱۱	داستان‌های واقعی ۲/۴۸	ترجمه و معنی قرآن ۲/۵۱	داستان‌های شاد ۲/۵۱	پاسخ به سؤالات مذهبی ۲/۵۶
۱۲	تاریخ اسلام ۲/۴۷	اسلام چه می‌گوید ۲/۵۰	ترجمه و معنی قرآن ۲/۴۷	و اهمیت دین ۲/۵۶
۱۳	برای اعتقاد بیشتر به دین ۲/۴۵	اهمیت دین ۲/۴۸	فرمایشات ائمه ۲/۴۶	ترجمه و معنی آن ۲/۵۴
۱۴	و داستان‌های شاد ۲/۴۵	فرمایشات ائمه ۲/۴۴	داستان‌های خنده‌دار ۲/۴۳	داستان‌های مذهبی ۲/۴۹
۱۵	ترجمه و معنی قرآن ۲/۴۳	داستان‌های خنده‌دار ۲/۴۴	زندگی امام‌های دیگر ۲/۴۱	داستان‌های شاد ۲/۴۵
۱۶	داستان‌های خنده‌دار ۲/۴۳	درباره بزرگان و دانشمندان ۲/۴۳	تاریخ اسلام ۲/۳۹	داستان‌های خنده‌دار ۲/۴۴
۱۷	زندگی امام‌های دیگر ۲/۴۲	شعر ۲/۴۲	درباره بزرگان و دانشمندان ۲/۳۸	زندگی مسلمانان بزرگ ۲/۳۶
۱۸	درباره بزرگان و دانشمندان ۲/۴۳	زندگی امام‌های دیگر ۲/۴۰	اهمیت دین ۲/۳۷	زندگی مسلمانان بزرگ ۲/۳۶
۱۹	داستان‌های تاریخی ۲/۳۳	پاسخ به سؤالات مذهبی ۲/۳۹	پاسخ به سؤالات مذهبی ۲/۳۰	زندگی دانشمندان مسلمان ۲/۱۹
۲۰	اهمیت دین ۲/۲۶	تاریخ اسلام ۲/۳۱	داستان‌های تاریخی ۲/۲۵	و درباره بزرگان و دانشمندان ۲/۱۹
۲۱	زندگی مسلمانان بزرگ ۲/۲۵	داستان‌های تاریخی ۲/۱۹	شعر ۲/۲۳	داستان‌های تاریخی ۲/۱۳
۲۲	پاسخ به سؤالات مذهبی ۲/۲۱	زندگی مسلمانان بزرگ ۲/۱۵	زندگی مسلمانان بزرگ ۲/۲۰	داستان‌های تهرمانی ۲/۱۱
۲۳	زندگی دانشمندان مسلمان ۲/۱۴	داستان‌های خیالی ۲/۱۳	زندگی دانشمندان مسلمان ۲/۱۳	داستان‌هایی در مورد حیوانات ۲/۰۲
۲۴	داستان‌های مذهبی ۲/۱۳	زندگی دانشمندان مسلمان ۲/۱۲	و داستان‌های مذهبی ۲/۱۳	شناختن دین‌های دیگر ۱/۹۹
۲۵	شعر ۲/۰۵	داستان‌های مذهبی ۲/۱۲	داستان‌های تهرمانی ۲/۱۲	داستان‌های غم‌انگیز ۱/۹۶
۲۶	شناختن دین‌های دیگر ۲/۰۳	کتاب‌های عمی ساده ۲/۰۸	داستان‌های خیالی ۲/۰۸	شعر ۱/۷۰
۲۷	داستان‌های خیالی ۲/۰۳	شناختن دین‌های دیگر ۲/۰۷	شناختن دین‌های دیگر ۲/۰۵	داستان‌های خیالی ۱/۶۳
۲۸	داستان‌هایی در مورد حیوانات ۲	داستان‌های غم‌انگیز ۱/۸۲	کتاب‌های عمی ساده ۱/۹۵	—
۲۹	کتاب‌های عمی ساده ۱/۸۳	داستان‌های تهرمانی ۱/۷۱	داستان‌هایی در مورد حیوانات ۱/۷۹	—
۳۰	داستان‌های غم‌انگیز ۱/۶۳	داستان‌هایی در مورد حیوانات ۱/۵۸	داستان‌های غم‌انگیز ۱/۷۳	—
	میانگین کل ۲/۳۳	۲/۳۵	۲/۳۴	۲/۲۷

۲. اکثر کتاب‌های مذهبی دیگر نیز که به ترتیب در ردیف‌های بعدی و با تفاوت اندکی از نظر ضریب علاقه‌مندی آمده است مطلب فوق‌الذکر در بند (۱) را تأیید می‌کند، بدان‌گونه که حتی کتابی درباره شناختن دین‌های دیگر، که در ردیف ۲۶ آمده و در پایین‌ترین میزان توجه دانش‌آموزان پسر قرار دارد دارای ضریبی بیش از مقدار متوسط (۲/۰۳) است.

۳. در میان کتاب‌های عمومی، بالاترین ضریب مربوط به داستان‌های قهرمانی است (۲/۵۳) که در رده نهم جدول قرار گرفته، و با این ترتیب اگر مثلاً محتوی بند نهم با بند اول تلفیق شود و کتابی در مورد شجاعت‌های حضرت علی (ع) در جنگ با مشرکان و دشمنان اسلام نوشته شود بسیار مورد توجه نوجوانان پسر قرار خواهد گرفت.

چنین تلفیقی از محتوی کتاب‌ها، در موارد دیگری از این جدول نیز می‌تواند مورد توجه قرار گیرد، که به جهت اختصار از شرح آن صرف‌نظر می‌شود.

۴. زندگی امام‌های دیگر (ع) که در رده هفدهم جدول آمده است، مبین عدم شناخت کافی نوجوان ایرانی از امام‌های معصوم است و همین کم‌اطلاعی جای واقعی این‌گونه کتاب‌ها را - که می‌بایست در کنار زندگی حضرت علی (ع) و رسول خدا (ص) و امام زمان (ع) قرار می‌گرفت - به رده هفدهم پایین آورده است. به این دلیل باید گفت که در جامعه ما نسبت به معرفی ائمه معصومین (ع) به نوجوانان بسیار کوتاهی شده است.

۵. اگر موضوع "اهمیت دین" در این جدول در رده بیستم قرار گرفته است، شاید به خاطر دلایل زیر باشد:

الف. کتاب‌ها و مطالبی که درباره مسائل روز در دسترس نوجوانان قرار دارد با بیانی خشک، فلسفی، یا بی‌جاذبه نوشته شده‌اند.

ب. چنانچه مطالب دینی همراه با زندگی‌نامه معصومان (ع) بیان می‌شد برای نوجوانان جاذبه بیشتری می‌داشت، که این کار صورت نگرفته است.

۶. این‌که موضوع: "اسلام چه می‌گوید" در رده هشتم، و نسبتاً در صدر جدول آمده است، ظاهراً حاکی از احساس نیاز پسرها به اطلاعاتی بیشتر در این مورد است. البته نویسندگان چنین کتاب‌هایی باید علاوه برداشتن اطلاعات دقیق و صحیح در این زمینه کوشش کنند. از بحث‌های خشک کلامی و فلسفی دوری کرده و این‌گونه مطالب را با زندگی معصومین علیهم‌السلام که مورد توجه نوجوانان است، به‌نحو شایسته‌ای تلفیق کنند. زیرا که اسلام واقعی و اصیل را فقط از طریق معصومان (ع) می‌توان شناخت.

۷. در این پرسشنامه دوبار از تاریخ پرسش شده است، با وجود این، آنجا که در محدوده اسلام مطرح می‌شود (تاریخ اسلام) در ردیف بالاتری، یعنی دوازدهم قرار می‌گیرد، در حالی که

داستان‌های تاریخی در ردیف نوزدهم و در سطح پایین‌تری از توجه قرار گرفته است. به عبارت دیگر نیاز پسرهای نوجوان به تاریخ اسلام بیشتر از تاریخ عمومی است.

۸. در مورد زندگی دانشمندان قضیه برعکس مورد فوق است، زیرا زندگی‌نامه دانشمندان به‌طور عموم در ردیف (۱۸)، و زندگی‌نامه دانشمندان مسلمان در ردیف (۲۳) به چشم می‌خورد، که شاید حداقل یکی از علل آن دانسته‌های بیشتر نسل امروز نسبت به جهان غرب و دانشمندان آن و در مقابل، عدم اطلاع از نقش دانشمندان مسلمان در جهان علم و دانش است که نتیجه آن خود بیگانگی است. در حالی که تحقیق گذشته این دو را در یک سطح از توجه (۲/۱۹) نشان می‌دهد که حاکی از کنجکاوای یکسان دانش‌آموزان آن زمان نسبت به این دو موضوع بوده است.

۹. علی‌رغم علاقه بسیار زیاد نوجوانان به اکثریت کتاب‌های مذهبی، بودن دو موضوع: "پاسخ به سئوالات مذهبی" در ردیف ۲۲، و "داستان‌های مذهبی" در ردیف ۲۴ سئوال انگیز است. آیا این بدان دلیل نیست که نحوه نوشتن این‌گونه کتاب‌ها تاکنون به نحو موفقیت‌آمیزی انجام نگرفته و باعث کاهش علاقه نوجوانان به این موضوعات شده است؟

۱۰. کتاب‌های علمی ساده که باید مورد علاقه نوجوانان ما باشد، در پایین‌ترین رده‌ها (ردیف ۲۹) قرار گرفته است که حاکی از عدم برنامه‌ریزی صحیح در امر گرایش نسل امروز به علم و دانش و نوشتن کتاب‌های سودمند و جالب توجه نوجوانان در این زمینه است.

۱۱. در ستون اطلاعات به دست آمده در مورد دخترها نیز موارد مشابهی با آنچه در مورد پسران نتیجه‌گیری شده وجود دارد. گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی از جمله:

الف. توجه دخترها به کتاب‌هایی که درباره زندگی حضرت علی (ع) نوشته شده باشد تقریباً در سطح توجه پسرها است.

ب. دخترها همانند پسرها علاقه خود را به اکثر کتاب‌های مذهبی در حد بسیار بالایی نشان داده‌اند.

ج. مطالبی که در بندهای (۴) و (۸) و (۹) و (۱۰) فوق در مورد پسرها ذکر شد، با کمی اختلاف، در مورد دخترها نیز مطرح است.

۱۲. دخترها برعکس پسرها تمایل زیادی به داستان‌های قهرمانی (ردیف ۲۹) ندارند، و به‌جای آن به داستان‌های واقعی بیشتر از پسرها اهمیت می‌دهند (ردیف ۶)

۱۳. به‌طور کلی، دخترها نسبت به پسرها علاقه بیشتری به موضوعات زیر نشان داده‌اند (با توجه به اختلافات در ردیف اولویت‌ها):

شعر (۸ ردیف) - درباره اهمیت دین (۷ ردیف) - کتابی که اعتقاد انسان را به دین بیشتر

می‌سازد (۶ ردیف) - داستان‌های واقعی (۵ ردیف) - ترجمه و معنی قرآن (۴ ردیف) - کتاب‌های علمی ساده، داستان‌های شاد، پاسخ به سئوالات مذهبی و داستان‌های خیالی (هر کدام ۳ ردیف) - درباره خداوند (۲ ردیف) - درباره بزرگان و دانشمندان (۲ ردیف) - داستان‌های غم‌انگیز (۲ ردیف) - زندگی حضرت صاحب‌الزمان (ع) (۱ ردیف) - داستان‌های خنده‌دار (۱ ردیف) - که بالاترین میزان تفاوت در علاقه‌مندی به "شعر" بوده است.

۱۴. در مقابل، پسرها نسبت به دخترها به موضوعات زیر بیشتر توجه داشته‌اند (همراه با ذکر اختلاف در ردیف اولویت‌ها):

داستان‌های قهرمانی (۲۰ ردیف) - تاریخ اسلام (۸ ردیف) - اسلام چه می‌گوید (۴ ردیف) - فرمایشات ائمه "ع" (۴ ردیف) - زندگی حضرت پیغمبر "ص" (۲ ردیف) - فرمایشات پیامبر "ص" (۲ ردیف) - زندگی پیامبران دیگر "ع" (۲ ردیف) - داستان‌های تاریخی (۲ ردیف) - داستان‌هایی در مورد حیوانات (۲ ردیف) - زندگی حضرت علی "ع" (۱ ردیف) - زندگی امام‌های دیگر "ع" (۱ ردیف) - زندگی مسلمانان بزرگ (۱ ردیف) - زندگی دانشمندان مسلمان (۱ ردیف) - شناختن دین‌های دیگر (۱ ردیف) - که بالاترین تفاوت در میزان علاقه‌مندی به "داستان‌های قهرمانی" بوده است.

۱۵. در موارد زیر نیز علاقه هر دو جنس در یک سطح از اولویت قرار داشته است:

زندگی حضرت فاطمه "س" (ردیف پنجم)، و داستان‌های مذهبی (ردیف ۲۴).

۱۶. با توجه به علاقه زیاد توجوانان دختر به داستان‌های واقعی (ردیف ۶)، به نظر می‌رسد نوشتن آن مقدار از مطالب مذهبی که به شکل داستان‌های واقعی می‌تواند قرار گیرد برای آنها جالب‌تر خواهد بود: به‌خصوص که علاقه دخترها به داستان‌های واقعی (۲/۷۸) بیشتر از علاقه پسرها به داستان‌های قهرمانی (۲/۵۳) است.

۱۷. در مجموع، میانگین کل علاقه پسرها به ۳۰ نوع کتاب یاد شده: ۲/۳۳، و میانگین علاقه

دخترها: ۲/۳۵ می‌باشد، که تقریباً در یک سطح قرار دارد.

از طرفی، اگر میانگین تحقیق حاضر را (در مورد پسرها و دخترها) با میانگین گذشته مقایسه کنیم نیز نتیجه‌های تازه‌ای به دست خواهد آمد، از جمله:

۱۸. میانگین علاقه به کتاب‌هایی که درباره خداوند و حضرت علی "ع" باشد در حال و

گذشته، و همانند هم، در بالاترین اولویت قرار دارد.

۱۹. کتاب‌های زیر در گذشته از نظر هر دو جنس در اولویت بالاتری نسبت به زمان حال بوده

است (جهت اختصار در اینجا - و نیز در بند (۲۰) - فقط به آن دسته از کتاب‌هایی که حدوداً بیشتر از ۴ ردیف اختلاف با زمان حال داشته است، اشاره می‌شود):

داستان‌های مذهبی و کتاب‌های علمی ساده (هر کدام ۱۰ ردیف) - پاسخ به سئوالات مذهبی (۹ ردیف) - زندگی امام‌های دیگر، و اهمیت دین (هر کدام ۷ ردیف) - تاریخ اسلام و داستان‌هایی در مورد حیوانات (هر یک ۶ ردیف) اسلام چه می‌گوید، زندگی مسلمانان بزرگ، و داستان‌های غم‌انگیز (هر یک ۵ ردیف).

۲۰. در مقابل، تنها فقط یک کتاب، یعنی "شعر" (۵ ردیف) در زمان حال بیشتر از گذشته در اولویت قرار دارد.

۲۱. بنابر نتیجه‌گیری‌های بند (۱۹) و (۲۰) می‌توان گفت که علاقه به مطالعه (به‌خصوص به کتاب‌های مذهبی) در زمان حال نسبت به گذشته تا حدودی کاهش یافته است، و اتفاقاً میانگین کل کتاب‌ها در گذشته (۲/۳۷) نیز از زمان حال (۲/۳۴) بیشتر بوده و مؤید این معنی است.

نتایج و پیشنهادها

۱. این تحقیق به هنگام اجرا مورد توجه نوجوانان قرار گرفت و تعداد قابل توجهی از آنان از این اقدام تشکر و قدردانی کردند، و اصولاً نوجوانان انتظار دارند که خواسته‌های آنان مورد توجه برنامه‌ریزان قرار گیرد.

۲. به‌طور کلی استفاده از کتابخانه در عصر ما بیشتر از گذشته شده است، اما میانگین علاقه پسرها به مطالعه در حال حاضر (۲/۴۴) نسبت به گذشته (۲/۷۳) کاهش نشان می‌دهد، و در دخترها، این توجه دقیقاً با گذشته (۲/۷۳) یکی است.

۳. در مجموع، علاقه به کتاب‌های عمومی در بین دخترها و پسرها کاملاً یکسان است (۲/۱۹)، این علاقه نسبت به گذشته (۲/۱۴) کمی بیشتر شده است.

۴. در میان کتاب‌های عمومی، پسرها به "داستان‌های قهرمانی" (۲/۵۳)، و دخترها به "داستان‌های واقعی" (۲/۷۸) بیشتر از بقیه کتاب‌ها علاقه دارند، اما میانگین علاقه آنان به کتاب‌های علمی (۱/۹۵) در حد قابل تأملی نسبت به گذشته (۲/۲۷) کاهش یافته است.

۵. در هر دو جنس، کاهش علاقه به برخی از کتاب‌های مذهبی، هم با افزایش سن و هم با مقایسه با گذشته، قابل توجه و ریشه‌یابی است.

۶. به‌طور کلی، توجه به عموم کتاب‌های مذهبی در دخترها (۲/۵۱)، کمی بیشتر از پسرها (۲/۴۸) است، و میانگین آن (۲/۵۰) نسبت به گذشته (۲/۶۰) کاهش یافته است.

۷. با این حال، میانگین علاقه هر دو جنس به کتاب‌های مذهبی - چه در حال حاضر (۲/۵۰)، و چه در گذشته (۲/۶۰) - خیلی بیشتر از کتاب‌های عمومی (۲/۱۹ در حال، و ۲/۱۴ در گذشته) است.

۸. از میان تمام کتاب‌های پرسش شده عمومی و مذهبی - پسرها به: "زندگی حضرت علی (ع)" (۲/۹۲)، و دخترها به: "درباره خداوند" (۲/۹۳) بیشتر از همه کتاب‌های دیگر علاقه نشان داده‌اند، و: "داستان‌های غم‌انگیز" (۱/۶۳) برای پسرها، و: "داستان‌هایی در مورد حیوانات" (۱/۵۸) برای دخترها، کمتر از همه مورد توجه بوده است.

۹. به طور کلی، هر دو جنس علاقه بسیاری به کتاب‌هایی نشان داده‌اند که در مورد زندگی بعضی از معصومین (ع) نوشته شده باشد، و چنانچه آشنایی نسل امروز با زندگی و شرح حال بقیه معصومین (ع) بیشتر شود، قطعاً میزان علاقه به این‌گونه کتاب‌ها نیز بسیار بیشتر خواهد شد، زیرا که "کلهم نورٌ واحد".

۱۰. گرچه علاقه به کتاب‌های مذهبی در نوجوانان بسیار زیاد است و تعداد کتاب‌های مذهبی برای نوجوانان بیشتر از گذشته است، اما کاهش این علاقه نسبت به ۲۶ سال پیش - و حتی با افزایش سن دخترها و پسرها - قابل توجه جدی و بررسی اساسی است. این واقعیت بیان‌کننده آن است که کتاب‌های مذهبی منتشر شده قادر نبوده‌اند آن‌طور که شایسته است به وظیفه حساس و خطیر خود - که علاقه‌مندتر کردن نوجوانان با مبانی مذهبی و اعتقادی است - عمل کنند، و نیز هشداری است به مسئولان مربوطه که تا دیر نشده است در امر برنامه‌ریزی‌های فرهنگی و دینی، تربیتی و تبلیغی و محتوای کتاب‌های درسی و برنامه‌های صدا و به‌خصوص سیما و به‌طور کلی تمام محمل‌های اطلاع‌رسانی و امکانات تبلیغی تجدید نظر کرده و آن را با نیازهای نسل امروز برای آگاهی صحیح و خالی از هرگونه شائبه یا القای سلیقه‌های شخصی، و به شکل اصیل هماهنگ سازند.

۱۱. بررسی‌های انجام گرفته در این تحقیق و نتایج آن مبین این نکته بسیار مهم و ریشه‌ای است که نوجوانان به کتاب‌هایی در زمینه مذهبی علاقه خیلی بیشتر نشان می‌دهند که راجع به زندگی معصومین (ع) همچون: رسول خدا (ص)، علی (ع)، حضرت فاطمه (س)، حضرت صاحب‌الزمان (ع) - و در صورت نوشته شدن و انتشار کتاب‌های خوب در این زمینه: زندگی‌نامه همه معصومین (ع) - باشد. طبیعی است که با خواندن این کتاب‌ها علاقه نوجوانان به معصومین (ع) بیشتر شده و به دستورات و فرمایشات آنان - که همان اسلام اصیل و فرامین خداوندی است - توجه بیشتر خواهند کرد، و طبق این فراز از زیارت جامعه که خطاب به معصومین (ع) است: "مَنْ ارَادَ اللّٰهَ بَدَأَ بِكُم" هر کس که می‌خواهد به سمت خدا برود و سلوک واقعی و صحیح در این امر داشته می‌بایست از معصومین علیهم‌السلام شروع کند و باز بنابر فرمایش معصوم (ع): "هَلِ الدِّينُ اِلَّا الْحُبُّ" این سلوک و حرکت معنوی جز با محبت (نسبت به معصومین علیهم‌السلام) عملی نیست.

۱۲. با توجه به موارد فوق نوشتن کتاب‌های خشک استدلالی و فلسفی، و یا با گرایش‌های مختلف کلامی و اعمال نظریات و سلیقه‌های شخصی به نام کتاب‌های دینی یا اعتقادی باعث خستگی نوجوان و کاهش علاقه آنان به کتاب‌های مذهبی خواهد شد. به خصوص آن‌که نویسندگان کتاب‌های مذهبی باید علاوه بر داشتن اطلاعات دقیق و کامل از موضوع و آشنایی و تخصص کافی در امر نوشتن برای نوجوانان - که هر دو مهم است - حتماً به این فرمایش معصوم "ع" که می‌فرماید: "کل شیء لم یخرج من هذا البیت فهو وبال" - و در جای دیگری در آخر حدیث می‌فرماید: "فهو باطل" - کاملاً توجه کنند، و با استفاده از منابع اصلی و اصیل دانشمندان و ثقات شیعه و متون معتبر دست اول، کوشش کنند معصومین علیهم‌السلام را آن‌چنان که هستند - نه بدان‌گونه که تفسیرها و سلیقه‌های شخصی افراد می‌خواهد - به نسل امروز معرفی کنند تا فطرت‌های پاک آنان از حقایق دست نخورده این منابع حداکثر بهره‌برداری کنند، اگر نسل امروز درست تربیت شود آینده مملکت انشاءالله از هر خطری مصون و محفوظ خواهد بود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی